

Голуб Ніна

*д-р пед. н., професор, завідувачка відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

АСОЦІАТИВНІ МЕТОДИ В ТЕОРІЇ Й ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Появу нових методів у дидактиці загалом і лінгводидактиці зокрема пояснюють прагненням зробити освітній процес більш ефективним, різноманітним, дієвим, функційним. Значну частину методів актуалізовано з огляду на психологізацію освіти.

Асоціативний метод досить поширений у багатьох галузях науки як такий, що гарантує якість дослідження. Зокрема в медицині його використовують з метою виявлення комплексів тамованих бажань та емоцій, що містять елементи невдоволення, невдачі, фрустрації й вини.

Можливості кожного методу, особливо відносно нового, має визначати його «паспорт», що містить дефініцію, демонструє структуру методу (з переліком усіх прийомів його), прописує коефіцієнт корисної дії (перелік умінь, навичок, набуття яких він спроможний забезпечити), обґрунтовану доцільність використання в процесі вивчення конкретного шкільного предмета. Брак спеціальних наукових описів методів навчання призводить до неконтрольованої популяції їх і хаотичного використання в теорії й практиці навчання української мови.

Так, у методичній літературі натрапляємо на такий перелік «асоціативних методів»: асоціативний метод, метод асоціативного навчання, метод асоціативного дослідження, асоціативний ланцюжок, метод ґрунування, асоціативний куш, біг асоціацій, асоціативний портрет, асоціативний пейзаж, асоціативна вправа, асоціативні малюнки, асоціативні ланцюжки, асоціативні диктанти, асоціативні схеми, асоціативні проекти, асоціативний ряд подібностей тощо. Одиниці цього переліку номіновано в науковій і методичній літературі різноманітно: як окремі методи і як різновиди одного методу. Учителі, а подекуди й науковці плутаються в дидактичній номінації цього терміна, називаючи в межах однієї публікації методом, прийомом, стратегією, стратегіями розвитку критичного мислення, принципом і навіть технологією.

Аналіз наукової літератури дав змогу виявити чергову лакуну: ґрунтового опису (паспортування) згаданих вище методів немає, тому важко дошукатися суттєвої різниці між «ґроном» і «кущем», «малюнком» і «портретом», «ланцюжком» і «схемою» тощо. Із усього переліку лиш один – «асоціативні вправи» є в словнику-довіднику з лінгводидактики [2, с. 19] і чотири (метод асоціативний, асоціативний куш, асоціативний пейзаж, асоціативний портрет, метод асоціативного дослідження) у словнику-довіднику «Методи навчання української мови в загальноосвітній школі» [1, с. 19-22].

Асоціативні вправи, за «Словником-довідником з української лінгводидактики», – це «вправи, що передбачають виконання завдань на основі встановлення зв'язків між мовними явищами, реаліями, мовними одиницями», вони «тренують уяву школярів, спрямовані на розвиток творчих здібностей» [2, с. 19].

Асоціативний метод потрактовано як «спосіб навчальної взаємодії вчителя та учнів, що ґрунтується на встановленні асоціативних зв'язків між словами (висловами)» [1, с. 19].

Презентовані орієнтовні моделі асоціативного методу і його різновидів (ґронування (складання асоціативних кущів), асоціативний портрет, асоціативний пейзаж, асоціативне дослідження) засвідчують подібність їх [1, с. 20-22].

Вибірковий аналіз конспектів уроків і статей учителів дав змогу виявити типовий механізм дії цього методу (Визначаю тему одним словом, а учні згадують усе, що виникає пам'яті стосовно цього слова) і загальне уявлення про переваги методу (Кожна дитина може висловити власну думку).

Підтвердження або спростування потребують висловлені апріорі твердження, як-от: «цей метод універсальний на всіх етапах уроку», «доцільно використовувати на проблемному уроці або на етапі актуалізації опорних знань».

Межі цієї публікації завузькі для детального опису методу, тому звернемо увагу на суперечності, яких потрібно уникнути, щоб ця дидактична одиниця була належно номінована й придатна для ефективного використання.

Суть методу визначають слова, що формують його семантичне поле, а саме: асоціат («слово, що виникло в свідомості людини у відповідь на пред'явлену лексичну одиницю») й асоціація («зв'язок, що виникає за певних обставин між двома й більше психічними утворюваннями (відчуттями, сприйняттями, ідеями тощо)») [3, с. 36].

Схиляємося до думки, що в цьому переліку має бути основний, об'єднувальний метод і різновиди його. Таким нам видається не асоціативний метод, а асоціативна вправа. Наявні в психології класифікації асоціацій (за подібністю, за близькістю в часі й просторі, за ознакою, за контрастом, причинно-наслідкові тощо) можуть слугувати ознакою для виділення типів асоціативних вправ. Про асоціативний метод варто говорити у сфері наукових досліджень.

Психологи (Бен А., Рібо Т.) вбачають асоціації важливими для розвитку уяви й накопичення корисних звичок, певного суб'єктного досвіду.

Поза сумнівом, це цікавий і корисний вид вправ, що розвиває передусім асоціативне мислення, завданнями якого вчені вважають створення нових оригінальних ідей, розвиток уяви і фантазії, пошук смислових зв'язків тощо.

У результаті спостережень відеоуроків доходимо висновків, що метод має великі перспективи, оскільки він спрямований на розвиток уяви учнів, полегшує запам'ятовування слів, забезпечує накопичення певного суб'єктного досвіду на рівні уяви, відчуттів, відкриття нових смислових зв'язків, навчає учнів активно користуватися життєвим досвідом, уникати стереотипного мислення, продукувати нові ідеї, допомагає вбачати й знаходити знання в буденних речах, розширювати межі пізнання світу. Висновки дають підстави вважати перспективним дослідження особливостей методу з метою «паспортування» його й ефективного застосування в освітньому процесі.

Список використаних джерел:

1. Кучерук О.В. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі: Словник-довідник. Житомир: Рута. 2010. 186 с.
2. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / за ред. М.І.Пентиліук. Київ: Ленвіт. 2015. 320 с.
3. Щукин А.Н. Лингводидактический энциклопедический словарь: более 2000 единиц / А.Н. Щукин. Москва: Астрель: АСТ: Хранитель. 2008. 746 с.
4. Ribo T. Tvorcheskoe voobrazhenie. SPb. Tip. Ju.N.Jerlih, 1901. 327s.